

Однак, позитивним був би більш детальний розгляд окремих проблем із точки зору порівняння французької та української історіографії, зокрема щодо питання перебування козаків у Дюнкерку, участі у Тридцятирічній війні тощо.

Серед головних переваг даної монографії слід назвати її інформативність, аналітичність, широкоплановість. Автор справедливо констатував, що еволюція франкокозакознавчих досліджень характеризується впливом на них політичних факторів, що хронологічно на період від середини XVI до кінця XVIII ст. припадають 5 найбільших «спалахів» інтересу французької наукової спільноти до української тематики (знову ж таки, у зв'язку із політичними факторами), що значний вплив у XIX ст. на французьку історичну думку мали польська наукова література (Й. Лелевель, А. Міцкевич й інші), а з початком XX ст. – російська (зокрема, еміграційна), але ще раніше – з XVIII ст. – регулярний вплив на формування французьких історичних уявлень здійснювала українська наукова думка (козацькі літописці, М. Костомаров, представники української еміграції).

Список літератури однозначно свідчить на користь дослідження – всього тут зафіксовано 1063 позиції, переважаюча частина якої – франкомовні джерела.

Таким чином, маємо книгу, що поєднала дві різні частини Європи – Західну і Східну – в єдиному гуманітарно-історичному просторі. Але, якщо більш справедливо – не поєднала, а спробувала відновити цей зв'язок. Наскільки це вдалося – питання майбутнього.

[надійшло до редакції: 23.20.2013 р.]

УДК 930.1«19/20»

Євген ЛУНЯК
(Ніжин)

Нові студії з історичної та національної пам'яті

Рец. на кн.: Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів / кер. авт. кол. А.М. Киридон. – К.: ДП НВЦ "Пріоритети", 2013. – 436 с.

Не так давно у Києві побачило світ дуже цікаве в науково-пізнавальному плані видання «Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів». Актуальність появи такої праці безсумнівна. Сучасні гуманітарні науки характеризуються швидкими змінами домінуючих парадигм, появою «нових методологій» і студій, визначальною рисою яких є різноманіття застосовуваних дослідницьких підходів. Частина з них – зовсім невідома в Україні, частина – маловідома, а певні напрямки досліджень розвиваються доволі потужно. Серед останніх, у першу чергу, на думку спадають т.зв. студії пам'яті (англ. *memory studies*). Зростає кількість і рівень праць, що знаходять вираження у більшій включеності українських досліджень у світовий контекст; проводяться конференції, відбуваються дискусії й обговорення актуальних проблем. Різні аспекти «досліджень пам'яті» увійшли до тематики провідних наукових установ країни, зокрема Українського інституту національної пам'яті, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, Інституту історії НАН України.

Разом із тим, цей процес логічно супроводжується проблемами зростання, в першу чергу, невиробленістю категоріального апарату, що виявляється подекуди у довіль-

ному ужитку різних термінів та понять, до сутнісних неузгоджень і непорозумінь. Підготовлений в Українському інституті національної пам'яті й переважно його співробітниками довідник «Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів» є першою спробою запропонувати вітчизняній науковій громадськості шляхи вирішення цих питань, систематизувати та коротко витлумачити понятійно-категоріальний апарат, який доцільно використовувати у студіях пам'яті.

Директор Українського інституту національної пам'яті В.Ф. Солдатенко у вступному слові до видання увиразнює термінологічний аспект сучасних студій пам'яті. По-перше, саме поняття «пам'ять» перетворилося на багатогранний концепт, подібний до понять «ідентичність» та «свідомість». По-друге, у науковому вжитку існує низка похідних до терміну «пам'ять» та близьких до нього за значенням. По-третє, ці поняття вживаються не лише в науковому, але й у суспільно-політичному, освітньому, популяризаторському контекстах. Керівник авторського колективу А.М. Киридон погоджується, що в цій сфері запропонувати точні, такі, що не підлягають обговоренню, категоричні твердження досить складно. Втім, принаймні в українському науковому середовищі завдання осмислення та категоризації понять із студій пам'яті назріло.

Словник побудовано за алфавітним принципом, всього до нього включено 163 статті, авторами яких стали переважно співробітники Інституту національної пам'яті. Корисним є те, що статті, які містять у назві ключові поняття пам'яттєвої парадигми локалізовані концентровано, що спрощує ознайомлення з близьким за змістом матеріалом.

Загалом авторський колектив об'єднав 30 науковців, переважно киян. Це В.Ф. Солдатенко, В. В. Кривошея, Д. В. Веденєєв, Я. М. Антонюк, О. М. Березовський, О. Д. Бойко, Л.І. Буряк, С.В. Бутко, О.Г. Васильєв, Л.А. Ведмідь, О.І. Вишняк, О.Я. Воляннюк, Ю.С. Ганжуров, В.І. Головченко, Г.Ю. Калініч, А.М. Киридон, Б.А. Короленко, О.М. Любовець, І.Б. Матяш, І.Б. Наумова, В.І. Огієнко, Р.І. Пилявець, Р.Ю. Подкур, Т.В. Привалко, А.О. Тищенко, С.С. Троян, О.А. Штоквиш, І.В. Цимбал, А.С. Чікіншева, В.М. Яременко. Серед цього розлогого реєстру лише троє не працюють у наукових закладах української столиці: О.Г. Васильєв і А.С. Чікіншева з Санкт-Петербурга (єдині іноземці в цьому виданні) та О.Д. Бойко з Ніжина.

У виданні умовно виокремлено смислові блоки: 1) роз'яснення категорій, понять, термінів студій пам'яті; 2) упровадження пам'яттєвого дискурсу подієвого ряду; 3) інституалізація пам'яті; 4) статті про окремі персоналії, творчість яких суттєво вплинула на становлення студій пам'яті.

Підбір гасел видається доволі ґрунтовним. До першого смислового блоку, за наведеним вище поділом, належать визначення головних понять, таких як колективна, ін-

дивідуальна, соціальна, культурна пам'ять. Значна увага приділяється більш поширеним в Україні термінам національна та історична пам'ять. Такі поняття як «архетип», «міф», «традиція» хоча і не є питомо належними до основного словника студій пам'яті, використовуються досить часто, і, безперечно, заслуговують на представлення у довіднику. Сюди ж належать терміни-метафори, наприклад, «пам'ять-слід», «фільтри пам'яті», «ландшафт пам'яті», без яких неможливо уявити сучасні студії пам'яті. Поняття «маски пам'яті», «простір пам'яті», «війна пам'ятей» є внеском української дослідниці А.М. Киридон у дослідження теоретичних аспектів студій пам'яті.

Надзвичайно важливу роль у структурі історичної пам'яті відіграють такі її складові, як пам'ять індивідуальна та пам'ять сімейна і родова. Ці аспекти мають велике значення для розуміння специфіки колективної пам'яті, складаючи її основу. Цілком виправданим є те, що статті довідника «пам'ять індивідуальна», «пам'ять родова», «пам'ять родинна (сімейна)», «поменник», «родоводи», написані відомим сучасним дослідником генеалогії козацької старшини В.В. Кривошеєю. До доробку цього науковця в даному словнику також належать цікаві та пізнавальні теоретичні статті «місця пам'яті», «модель пам'яті» тощо.

Окремо хотілося б зупинитися на питаннях, досліджених і висвітлених О.Д. Бойком, автором багатьох наукових студій із політичної історії новітньої доби в Україні та сутності політичних взаємин. Включення цього ніжинського дослідника до солідного та представницького в науці авторського колективу є безумовним визнанням його особистих заслуг. У словнику йому належать загальновідомі та ключові, однак складні для розуміння й пояснення поняття «архетип», «міф, міфотворення», «ритуал», «символ», «стереотипізація пам'яті», без яких неможливо собі уявити сучасне історичне мислення. У своїх статтях, присвячених цим термінам, О.Д. Бойко чітко та детально розкрив сенс кожного з них, залучаючи знання з історії, політології, психології, релігієзнавства і т. д.

Одночасно, інколи, за сутнісним наповненням, деякі терміни виходять за межі пам'яттєвої тематики, що, мабуть, у першу чергу пояснюється складністю із віднесенням вже добре відомих понять до нової сфери знань. Окремі поняття потребують ґрунтовної наукової аргументації з огляду на їх популістсько-емоційний характер і невизначеність (наприклад, такі як «жертвовність»).

У третьому блоці особливо заслуговує на увагу низка статей про інституції пам'яті у Східній та Центральній Європі та інституалізацію пам'яті шляхом законодавчих ініціатив.

Щодо головних персоналій, які доклали зусиль до становлення студій пам'яті, то на нашу думку, перелік, виходячи з об'єму та цілей видання, є цілком репрезентативним, і навіть складно когось додати.

Переважну більшість статей довідника ніколи не було оприлюднено в довідкових чи енциклопедичних виданнях. Велика частина тексту взагалі є першодруком, що є незаперечною перевагою видання.

Без сумніву видання знайде свого читача і буде корисним не тільки фахівцям, але й усім, хто цікавиться історією.

[надійшло до редакції: 28.02.2014 р.]